

THEMA 5

Je eerste bijbaantje bij de Appie

De arbeidsmarkt, je loonstrookje en de cao

Werkboek — naam: _____ klas: _____

Les 5.1 — Solliciteren bij de Appie: hoe werkt de arbeidsmarkt?

Leerdoel: Je legt uit wat de arbeidsmarkt is: vraag naar en aanbod van arbeid. Je past dit begrip toe op je eigen bijbaan. Je legt uit waarom het minimumjeugdloon per leeftijd verschilt.

Theorie & uitleg

Zaterdagochtend, kwart voor negen. Je fietst naar de Albert Heijn voor je eerste dienst als vakkenvuller. Je bent een beetje zenuwachtig: mag je wel echt loon vragen voor iets wat "gewoon" schappen vullen is? Het antwoord is simpel: ja, en daar zit een heel economisch mechanisme achter. Jij bent namelijk niet de enige scholier die zaterdags wil bijklussen, en de Appie is niet de enige winkel die op dat moment extra handen kan gebruiken.

Dat mechanisme heet de **arbeidsmarkt** : de plek (niet letterlijk een gebouw, maar een economisch begrip) waar bedrijven die willen inhuren, en mensen die willen werken, elkaar vinden. Precies zoals op de markt voor kleding of frisdrank een prijs ontstaat, ontstaat op de arbeidsmarkt een **loon** : de prijs van arbeid.

Mag jij al werken? De regels voor 13- en 14-jarigen

Onder de 13 mag je in Nederland niet werken (behalve kleine klusjes). Ben je 13 of 14, dan mag je alleen **licht werk** doen, bijvoorbeeld helpen bij het vakken vullen in een winkel. Kassawerk, zwaar tillen (meer dan 10 kilo) en bezorgen op de (e-)fiets mogen niet. Op schooldagen mag je geen gewone bijbaan hebben; op vrije dagen maximaal 7 uur per dag, tussen 7.00 en 19.00 uur, en in schoolweken maximaal 12 uur per week.

Belangrijk voor dit thema: het **wettelijk minimumloon geldt pas vanaf 15 jaar** . Ben je 13 of 14, dan heb je geen recht op een wettelijk minimumloon. Wat je verdient, hangt dan af van de afspraken met je werkgever, en eventueel van de cao.

Definitie: de arbeidsmarkt

De **arbeidsmarkt** is de markt waar **vraag naar arbeid** (van werkgevers, die werknemers willen inhuren) en **aanbod van arbeid** (van mensen die willen werken) samenkomen. Het loon werkt hierbij als prijs.

Definitie: arbeid als productiefactor

Om iets te produceren heeft een bedrijf vier soorten hulpbronnen nodig: de **productiefactoren** . Dat zijn **arbeid** (de mensen die het werk doen, zoals jij als vakkenvuller), **kapitaal** (machines, gebouwen en geld om in te investeren), **natuur** (grondstoffen en ruimte) en **ondernemerschap** (het organiseren en durven nemen van risico's om deze factoren te combineren). Jij levert bij je bijbaan de productiefactor arbeid: hoeveel kassa's en koelingen (kapitaal) de Appie ook heeft, zonder mensen die het werk doen staan de schappen niet gevuld.

Definitie: vraag naar en aanbod van arbeid

De **vraag naar arbeid** is het aantal werknemers dat werkgevers willen inhuren. Bij de Albert Heijn hangt dit bijvoorbeeld af van de drukte: op koopavond en in het weekend is er meer vraag naar vakkenvullers en kassières dan op een rustige dinsdagochtend.

Het **aanbod van arbeid** is het aantal mensen dat bereid en beschikbaar is om te werken. Voor scholieren hangt dit bijvoorbeeld af van de hoogte van het loon, hun rooster op school en hoeveel tijd ze kwijt willen aan huiswerk en vrije tijd.

Definitie: minimumjeugdloon

Het **minimumjeugdloon** is het wettelijk vastgestelde minimumloon voor werknemers van 15 tot en met 20 jaar. Het is een vast percentage van het volwassen **wettelijk minimumloon (WML)** , dat oploopt met de leeftijd tot 100% vanaf 21 jaar.

Het minimumjeugdloon per leeftijd (per 1 juli 2026)

Leeftijd	Percentage van WML	Uurloon (bruto)
15 jaar	30%	€4,50
16 jaar	34,5%	€5,17
17 jaar	39,5%	€5,92
18 jaar	50%	€7,50
19 jaar	60%	€8,99
20 jaar	80%	€11,99
21 jaar en ouder	100%	€14,99

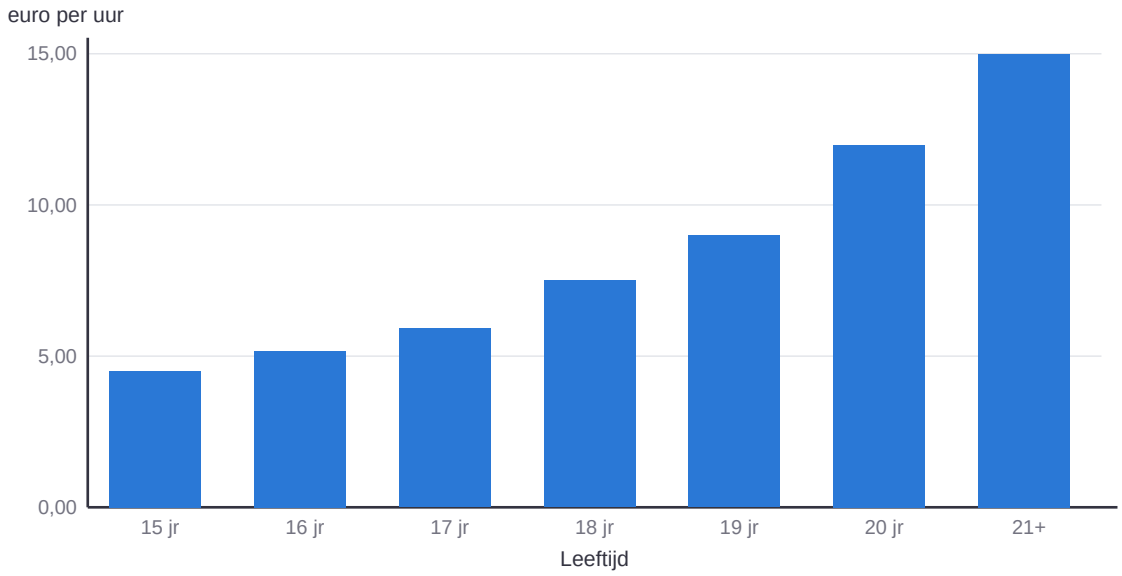
Bron: Rijksoverheid, bedragen minimumloon per 1 juli 2026. De overheid stelt deze bedragen elk half jaar opnieuw vast (op 1 januari en 1 juli). Per 1 januari 2027 gaan de percentages voor 16- tot en met 20-jarigen flink omhoog; zie de Doordenker onderaan de kerntheorie.

Het debat over het minimumloon

Een kritische vraag die economen stellen: kan een te hoog minimumloon er ook toe leiden dat werkgevers minder (jonge, onervaren) mensen aannemen, omdat arbeid voor hen duurder wordt? Ligt het minimumloon flink hoger dan het loon dat werkgevers anders zouden betalen, dan kan er volgens het standaardmodel een overschot aan arbeidsaanbod ontstaan: meer mensen willen werken tegen dat loon dan er vraag naar is.

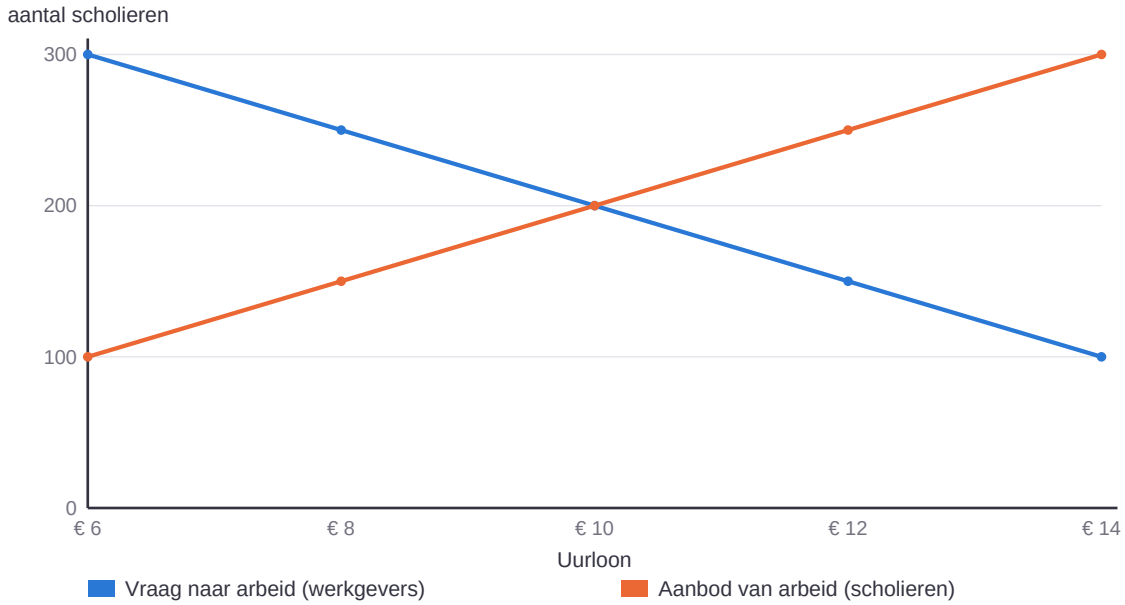
Wat zegt onderzoek? In 2017 en 2019 ging het minimumjeugdloon voor 18- tot 22-jarigen flink omhoog. Volgens SEO Economisch Onderzoek (2020) had dat nauwelijks effect op het aantal banen en op hoeveel jongeren naar school gingen. Kanttekening: het was toen hoogconjunctuur, met veel vraag naar personeel. In een periode met weinig vraag naar personeel kan het effect groter zijn.

Het minimumjeugdloon per leeftijd als grafiek (per 1 juli 2026, bruto per uur)

Bron: Rijksoverheid, bedragen minimumloon 2026

De arbeidsmarkt voor vakkenvullers in een stad (voorbeeld)

Hoe hoger het uurloon, hoe meer scholieren willen werken, maar hoe minder scholieren werkgevers willen inhuren. Ligt het loon boven € 10, dan willen meer scholieren werken dan er banen zijn. Vereenvoudigd voorbeeld met verzonnen getallen.

Gelijke kansen bij solliciteren?

Artikel 1 van de Grondwet verbiedt **discriminatie** , en de Algemene wet gelijke behandeling zegt dat een werkgever bij het aannemen van personeel geen onderscheid mag maken naar onder meer afkomst, godsdienst, geslacht of seksuele gerichtheid. Alleen wat je kunt en wie je bent als werknemer mag tellen.

Toch komt **arbeidsmarktdiscriminatie** voor. Bij praktijkonderzoek, onder meer van het Sociaal en Cultureel Planbureau, stuurden onderzoekers nep-sollicitaties met precies hetzelfde cv, alleen met een andere naam. Sollicitanten met een Nederlands klinkende naam werden vaker uitgenodigd dan

sollicitanten met bijvoorbeeld een Turks of Marokkaans klinkende naam. Dat is niet alleen oneerlijk, maar ook economisch onverstandig: een werkgever laat zo geschikte mensen liggen.

En leeftijd? Ook onderscheid naar leeftijd is bij werk in principe verboden, maar de wet kent uitzonderingen. Het **minimumjeugdloon** is er een: de wet zelf bepaalt dat jongeren een lager minimumloon krijgen. Of dat eerlijk is, is een politieke vraag waarover partijen het oneens zijn.

Denk je dat je bent gediscrimineerd? Je kunt dat melden bij een antidiscriminatievoorziening in je gemeente, of het College voor de Rechten van de Mens om een oordeel vragen.

Doordenker: Wat doet het hogere jeugdloon van 2027?

Voor wie verder wil denken · geen toetsstof

Het kabinet heeft besloten dat het minimumjeugdloon op 1 januari 2027 flink omhooggaat. Een 16-jarige krijgt dan 40% van het volwassen minimumloon (nu 34,5%), en een 18-jarige 62,5% (nu 50%). Reken voor het gemak met het volwassen minimumloon van nu: €14,99 per uur. Het echte bedrag in 2027 wordt iets hoger.

1. Bereken het nieuwe uurloon van een 16-jarige en van een 18-jarige (afgerond op centen). Met hoeveel procent stijgt het uurloon van een 18-jarige ten opzichte van nu (€7,50)?
2. Een supermarkt heeft 40 medewerkers van 18 jaar die elk 10 uur per week werken. Hoeveel euro per week stijgen de loonkosten van de supermarkt?
3. Volgens het standaardmodel van vraag en aanbod kan een hoger minimumloon ertoe leiden dat werkgevers minder jongeren aannemen. Onderzoek naar de vorige verhogingen (2017 en 2019) vond nauwelijks effect op het aantal banen. Bedenk twee verklaringen waarom het effect in de praktijk klein kan zijn.

Kernbegrippen

Arbeidsmarkt
De markt waar vraag naar arbeid (van werkgevers) en aanbod van arbeid (van werkzoekenden) samenkomen, en waar het loon de "prijs" van arbeid is.

Productiefactoren
De vier hulpbronnen die een bedrijf nodig heeft om te produceren: arbeid, kapitaal, natuur en ondernemerschap.

Vraag naar arbeid
Het aantal werknemers dat werkgevers willen inhuren, bijvoorbeeld afhankelijk van drukte in de winkel.

Aanbod van arbeid
Het aantal mensen dat bereid en beschikbaar is om te werken, bijvoorbeeld afhankelijk van het loon en andere verplichtingen zoals school.

Minimumjeugdloon
Het wettelijk vastgestelde minimumloon voor werknemers van 15 tot en met 20 jaar, uitgedrukt als percentage van het volwassen minimumloon.

Wettelijk minimumloon (WML)

Het laagste brutoloon per uur dat een werkgever een werknemer van 21 jaar of ouder wettelijk mag betalen. De overheid stelt dit bedrag elk half jaar vast (op 1 januari en 1 juli).

Oefeningen & rekenopdrachten

Brons: Kennis & Begrip

1. Leg in je eigen woorden uit wat de arbeidsmarkt is.

2. Wat bepaalt de vraag naar arbeid van een supermarkt zoals de Albert Heijn?

3. Noem twee dingen die het aanbod van arbeid van scholieren beïnvloeden.

4. Noem twee factoren die de vraag naar arbeid bij een supermarkt beïnvloeden.

5. Wat is arbeidsmarktdiscriminatie? Geef een voorbeeld.

Zilver: Toepassing & Rekenen

6. Leg uit waarom het minimumjeugdloon per leeftijd verschilt.

7. Een 16-jarige en een 19-jarige doen precies hetzelfde werk bij dezelfde supermarkt. Is het uurloonverschil eerlijk? Beargumenteer beide kanten.

8. Leg uit waarom supermarkten juist op zaterdag en koopavond meer bijbaantjes aanbieden dan doordeweeks overdag.

9. Wat zou er volgens jou gebeuren met het aanbod van scholieren die willen bijklussen, als het minimumjeugdloon flink zou stijgen?

10. Leg uit wat er met de vraag naar arbeid gebeurt als het minimumloon flink stijgt, volgens het standaard vraag-aanbodmodel.

11. Waarom kan het aanbod van arbeid door scholieren sterk wisselen tussen schoolperiodes en vakanties?

12. Bedenk twee manieren om te voorkomen dat een AI-systeem bij sollicitaties oneerlijke keuzes maakt.

Goud: Analyse & Evaluatie – de uitdaging

13. Beoordeel: is het wettelijk minimumjeugdloon volgens jou vooral bedoeld om jongeren te beschermen, of kan het ook nadelige gevolgen hebben? Onderbouw met een economisch argument.

14. Sommige economen stellen dat een minimumloon vooral jongeren met weinig ervaring buitensluit van de arbeidsmarkt. Beoordeel deze stelling kritisch, met minstens één tegenargument.

15. Het minimumjeugdloon maakt onderscheid naar leeftijd. Leg uit waarom dat mag, en geef een argument vóór en een argument tegen het minimumjeugdloon.

Les 5.2 — Bruto, netto en dat mysterieuze loonstrookje

Leerdoel: Je legt het verschil uit tussen brutoloon en nettoloon. Je berekent het nettoloon na loonheffing. Je leest een (vereenvoudigd) loonstrookje. Je legt uit waarom scholieren door de loonheffingskorting weinig of geen loonheffing betalen.

Theorie & uitleg

Eind van de maand: je eerste loonstrookje. Je had zelf uitgerekend dat je €80,- zou verdienen na jouw uren bij de Appie, maar er staat een ander bedrag op je rekening. Niet minder logisch dan het lijkt: je hebt hier te maken met het verschil tussen bruto en netto.

Definitie: brutoloon en nettoloon

Je **brutoloon** is het loon dat is afgesproken, vóórdat er belastingen en premies vanaf gaan. Je **nettoloon** is het bedrag dat daadwerkelijk op je bankrekening wordt gestort: je brutoloon min de inhoudingen.

Definitie: loonheffing

Loonheffing is de belasting en premies die je werkgever direct inhoudt op je brutoloon, en namens jou afdraagt aan de Belastingdienst. Zo betaal je automatisch mee aan collectieve voorzieningen zoals de zorg, het onderwijs en de sociale zekerheid.

Definitie: loonheffingskorting

Bij een klein bijbaantje valt je inkomen vaak (deels) onder de **loonheffingskorting** : een korting waardoor je bij een laag inkomen weinig of geen loonheffing betaalt. Daardoor liggen bruto en netto bij een bijbaantje vaak dicht bij elkaar, terwijl dat verschil bij een fulltime volwassen salaris veel groter is.

Definitie: vakantiegeld

Naast je loon bouw je **vakantiegeld** op: volgens de wet minstens 8% van je brutoloon. De meeste werkgevers zetten dat elke maand apart (je ziet het als 'reservering' op je loonstrookje) en betalen het in één keer uit, meestal in mei of juni.

Zo lees je een loonstrookje

Hieronder zie je een vereenvoudigd loonstrookje van Noor (16), vakkenvuller bij de Appie. Op een echt loonstrookje staan nog meer regels, maar dit zijn de belangrijkste.

Periode	september 2026
Gewerkte uren	40
Uurloon (bruto)	€5,17
Brutoloon	€206,80
Loonheffingskorting toegepast	ja
Loonheffing	€0,00
Nettoloon (uitbetaald)	€206,80
Reservering vakantiegeld (8%)	€16,54

Controleer altijd: klopt het aantal uren, klopt je uurloon bij je leeftijd, en is brutoloon × uren goed uitgerekend? In de oefenbank hieronder lees je dit loonstrookje zelf.

Belastingschijven (progressief systeem)

Nederland kent **belastingschijven** : je inkomen wordt in stukken verdeeld, en over het stuk boven een bepaalde grens betaal je een hoger percentage (een **progressief** systeem). Let op: verdien je net iets meer dan zo'n grens, dan betaal je het hogere percentage alleen over het deel boven die grens, niet over je hele inkomen.

De eerste schijf begint bij €0,-: ook over het loon van een bijbaantje wordt dus in principe belasting berekend. Scholieren betalen toch vaak weinig of niets, omdat de **loonheffingskorting** (heffingskortingen) bij een klein inkomen de belasting grotendeels of helemaal wegstreept. Gaat iemand fulltime werken en meer verdienen, dan valt een steeds groter deel van het inkomen in een hogere schijf, en wordt het verschil tussen bruto- en nettoloon groter.

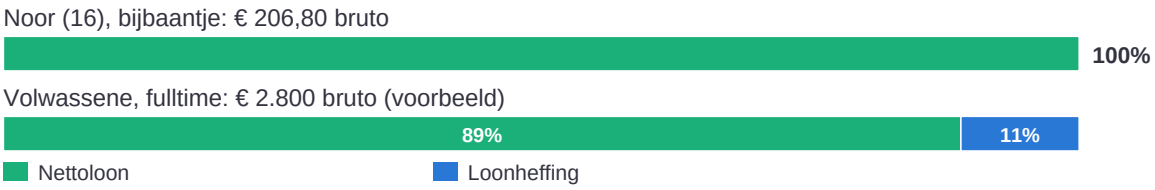
Bekijk een echte loonstrook

Download de loonstrook van Noor (16), vakkenvuller, zoals je hem ook van je werkgever krijgt. Volg de rekenstappen van gewerkte uren naar brutoloon en nettoloon, en zoek waar het vakantiegeld staat. Onder de loonstrook staat bij elk nummer wat die regel betekent.

De werkgever en de persoonsgegevens op deze loonstrook zijn verzonnen.

Download de loonstrook (pdf)

Bruto en netto: bijbaantje en fulltime baan vergeleken

Door de loonheffingskorting betaalt Noor geen loonheffing. Bij een fulltime salaris gaat er wel een flink deel af (ongeveer 11% in dit vereenvoudigde voorbeeld, zonder pensioenpremie).

Doordenker: Twee bijbaantjes, één korting

Voor wie verder wil denken · geen toetsstof

Noor (17) heeft twee bijbaantjes: bij de supermarkt verdient ze €300,- bruto per maand, en bij een café €250,- bruto per maand. De loonheffingskorting mag je maar bij één werkgever laten toepassen. Noor laat de supermarkt de korting toepassen: daar wordt niets ingehouden. Het café mag de korting dus niet toepassen en houdt ongeveer 36% loonheffing in (afgerond oefengetal).

1. Hoeveel loonheffing houdt het café per maand in, en hoeveel krijgt Noor van het café netto op haar rekening?
2. Hoeveel loonheffing is er na een heel jaar bij het café ingehouden? Wat is het totale bruto jaarinkomen van Noor?
3. Bij zo'n laag jaarinkomen is de belasting die Noor écht moet betalen, na aftrek van de heffingskortingen, € 0,-. Wat kan Noor daarom na afloop van het jaar doen, en hoeveel levert dat haar op?
4. Waarom mag je de loonheffingskorting maar bij één werkgever laten toepassen?

Kernbegrippen

Brutoloon

Het loon vóórdat belastingen en premies zijn afgetrokken; het bedrag dat op papier is afgesproken.

Nettoloon

Het bedrag dat daadwerkelijk op je bankrekening wordt gestort: je brutoloon min de inhoudingen, zoals de loonheffing.

Loonheffing

De belasting en premies die de werkgever direct inhoudt op het brutoloon en afdraagt aan de Belastingdienst.

Loonheffingskorting

Een korting op de loonheffing (een heffingskorting) waardoor je bij een klein inkomen weinig of geen belasting betaalt over je loon. Een "belastingvrije voet" bestaat in Nederland niet meer; de heffingskortingen hebben die rol overgenomen.

Loonstrookje

Het overzicht dat een werkgever elke loonperiode verstrekt, met daarop het brutoloon, de inhoudingen en het nettoloon.

Vakantiegeld

Een wettelijk verplichte extra vergoeding van minimaal 8% van het brutoloon, vaak apart gereserveerd en in mei uitbetaald.

Belastingschijven

Je inkomen wordt in stukken (schijven) verdeeld; over het deel van je inkomen boven een bepaalde grens betaal je een hoger percentage (progressieve belasting). Het hogere percentage geldt dus alleen voor het deel boven de grens, niet voor je hele inkomen. De eerste schijf begint bij €0,-.

Oefeningen & rekenopdrachten

Brons: Kennis & Begrip

1. Wat is het verschil tussen brutoloon en nettoloon?

2. Wat is loonheffing?

3. Noem drie onderdelen die je op een loonstrookje kunt tegenkomen.

4. Wie draagt de loonheffing af aan de Belastingdienst?

5. Bekijk het loonstrookje van Noor in de kerntheorie. Hoeveel uur werkte Noor in september, en hoe is haar brutoloon berekend?

Zilver: Toepassing & Rekenen

6. Waarom houden scholieren met een klein bijbaantje vaak weinig of geen loonheffing in, terwijl volwassenen met een fulltimebaan dat wel doen?

7. Leg uit wat vakantiegeld is en waarom je dit vaak niet elke maand op je rekening ziet.

8. Een klasgenoot zegt: "Ik ga meer uren werken, want dan hou ik toch gewoon evenredig meer netto over." Nuanceer deze uitspraak.

9. Leg uit waarom het voor jou nuttig kan zijn om je eigen loonstrookje regelmatig te controleren.

10. Leg uit waarom het verschil tussen bruto- en nettoloon groter wordt naarmate iemand meer verdient.

11. Waarom is het slim om je loonstrookje te vergelijken met je gewerkte uren?

12. Waarom is de loonheffing op het loonstrookje van Noor €0,00? En hoeveel vakantiegeld heeft Noor na 12 van zulke maanden opgebouwd?

Goud: Analyse & Evaluatie – de uitdaging

13. (Verdieping) Beoordeel: is het eerlijk dat mensen met een hoger inkomen relatief een groter deel van hun loon aan loonheffing kwijt zijn (een progressief systeem)? Onderbouw met een argument vóór én tegen.

14. Leg uit waarom loonheffing wordt ingehouden door de werkgever, in plaats van dat jij zelf achteraf belasting betaalt over je loon.

15. Vergelijk het brutoloon en het nettoloon van iemand met een bijbaantje van 6 uur per week met dat van een fulltime werkende volwassene, en leg uit waarom het verschil tussen bruto en netto voor de laatste groter is.

Rekenopdrachten

1. Je werkt 8 uur per week tegen €5,17 per uur. Wat is je brutoloon per week?

Antwoord (€): _____

2. Je bruto maandloon is €300,-. Er wordt geen loonheffing ingehouden. Wat is je nettoloon?

Antwoord (€): _____

3. Je bruto maandloon is €600,-. Er wordt 8% loonheffing ingehouden. Wat is je nettoloon?

Antwoord (€): _____

4. Je bruto maandloon is €900,- en je houdt na loonheffing €774,- netto over. Hoeveel procent loonheffing is dat?

Antwoord (%): _____

5. Je bruto weekloon is €50,-. Hoeveel vakantiegeld (8%) bouw je in die week op?

Antwoord (€): _____

6. Je werkt 6 uur op zaterdag tegen €7,50 per uur (18 jaar). Wat is je brutoloon die dag?

Antwoord (€): _____

7. Je bruto jaarloon is €3.600,-. Je bouwt hierover 8% vakantiegeld op. Hoeveel euro vakantiegeld ontvang je in mei?

Antwoord (€): _____

8. Je nettoloon is €736,- na 8% loonheffing. Wat was je brutoloon?

Antwoord (€): _____

9. Je werkt 4 uur per week tegen €5,92 per uur (17 jaar), 4 weken lang. Wat is je totale brutoloon over die maand?

Antwoord (€): _____

10. Van je bruto weekloon van €70,- gaat 10% loonheffing af. Hoeveel euro loonheffing is dat?

Antwoord (€): _____

31. Je werkt per maand 3 zaterdagen van 7 uur en 1 koopavond van 3 uur, tegen €8,- per uur. Voor de koopavond krijg je 25% avondtoeslag (verzonnen cao-afspraak). Wat is je brutoloon per maand?

Antwoord (€): _____

32. Je verdient het hele jaar €650,- bruto per maand en bouwt 8% vakantiegeld op. In mei krijg je het vakantiegeld over 12 maanden uitbetaald. Over dat vakantiegeld houdt je werkgever 10% loonheffing in (verzonnen oefengetal). Hoeveel vakantiegeld krijg je netto?

Antwoord (€): _____

33. Je bruto maandloon stijgt van €800,- naar €1.000,-. Je nettoloon stijgt daardoor van €800,- naar €950,-. Hoeveel procent van de extra €200,- bruto verdwijnt in de loonheffing?

Antwoord (%): _____

Les 5.3 — Waarom cao-afspraken handig zijn

Leerdoel: Je legt uit wat een collectieve arbeidsovereenkomst (cao) is. Je legt uit waarom collectieve afspraken over loon en werktijden nuttig kunnen zijn voor werknemers én werkgevers. Je legt het verschil uit tussen wat in de wet, in de cao en in je eigen arbeidscontract geregeld is.

Theorie & uitleg

Na je eerste zondagdienst bij de Appie kijk je op je loonstrookje, en je ziet iets vreemds: voor de uren op zondag krijg je meer per uur dan voor je uren op zaterdag. Een vergissing? Nee: dat is een **toeslag** , en die is vastgelegd in een **cao** . Iedereen die onder die cao valt, krijgt hem, dus ook jij.

Definitie: collectieve arbeidsovereenkomst (cao)

Een **cao** is een verzameling afspraken tussen werkgevers(organisaties) en **vakbonden** over loon, werktijden, toeslagen, verlof en andere arbeidsvoorwaarden. Een cao geldt niet voor één werknemer, maar voor alle werknemers bij de werkgevers die de cao hebben afgesloten: één onderneming, of een groep werkgevers in een sector.

Soms verklaart de minister een cao **algemeen verbindend** . Dan geldt de cao voor álle werkgevers en werknemers in die sector, ook voor bedrijven die niet meeonderhandelden.

Voorbeeld: in de supermarkten gelden twee cao's met dezelfde afspraken: één voor de eigen winkels van grote ketens (zoals Albert Heijn, Jumbo en Lidl) en één voor zelfstandige supermarkten, ook als die onder de naam van een grote keten werken (franchise).

Wet, cao en arbeidscontract: drie lagen

- **De wet** geldt voor iedereen, met of zonder cao: bijvoorbeeld het (jeugd)minimumloon, minimaal 8% vakantiegeld en minimaal 4 keer je wekelijkse werkuren aan vakantie-uren per jaar.
- **De cao** mag daar alleen iets bovenop doen, nooit eronder: bijvoorbeeld een hoger loon, zondag- en avondtoeslagen of extra vakantiedagen.
- **Je eigen arbeidscontract** met je werkgever regelt de rest, zoals je functie en het aantal uren. Ook dat mag niet slechter zijn dan de cao en de wet.

Definitie: vakbond

Een **vakbond** is een organisatie die opkomt voor de belangen van werknemers, onder andere door namens hen te onderhandelen met werkgevers over een cao.

Verdieping: waarom niet gewoon zelf onderhandelen?

Je zou kunnen denken: waarom niet gewoon zelf met je werkgever onderhandelen over je loon en toeslagen? Het probleem is dat één individuele scholier meestal weinig **onderhandelingsmacht** heeft: er staan altijd andere sollicitanten klaar, en de werkgever bepaalt uiteindelijk de voorwaarden. Door samen (via een vakbond) te onderhandelen, staat een grote, georganiseerde groep werknemers tegenover de werkgever, wat de onderhandelingspositie versterkt.

Burgerschap — Je mag meedoen

Alleen sta je vaak zwak tegenover een werkgever, maar samen met andere werknemers sta je veel sterker. Een vakbond is meedoen in de praktijk: je bundelt je stem met die van anderen om samen iets voor elkaar te krijgen.

Ook handig voor werkgevers

Een cao is niet alleen gunstig voor werknemers. Werkgevers krijgen er duidelijkheid en voorspelbaarheid voor terug: ze hoeven niet steeds opnieuw met elke werknemer apart te onderhandelen, en concurrenten in dezelfde sector werken met vergelijkbare arbeidskosten. Dat voorkomt dat bedrijven elkaar beconcurreren met steeds lagere lonen.

Monopsonie op de arbeidsmarkt

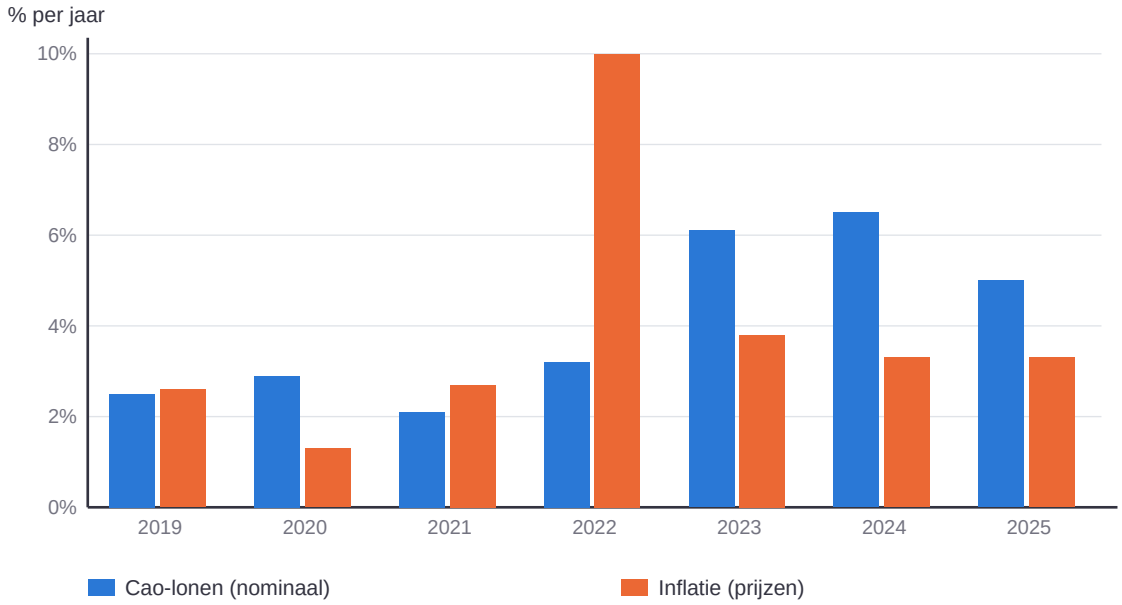
In sommige regio's of sectoren is er maar een klein aantal grote werkgevers die vergelijkbare banen aanbieden. Economen noemen deze situatie **monopsonie** : een markt met (bijna) maar één grote koper, in dit geval van arbeid. Zo'n werkgever heeft dan relatief veel invloed op het loon, omdat werknemers weinig alternatieve werkgevers hebben om naartoe te stappen. Een sterke cao kan dit machtsverschil (deels) compenseren.

Voorbeeld: in een klein dorp is er maar één supermarkt waar scholieren kunnen bijklussen. Wil je daar niet voor het minimumjeugdloon werken, dan is je enige alternatief een baantje ver weg (met reistijd en -kosten) of helemaal niet werken. Die supermarkt weet dat, en hoeft daardoor minder te bieden dan wanneer er drie concurrerende winkels in de buurt waren geweest die allemaal scholieren zoeken. Kom je in een stad terecht met tien supermarkten die allemaal vakkenvullers zoeken, dan verdwijnt dit effect: werkgevers moeten elkaar juist beconcurreren om jou aan te trekken, en het loon gaat omhoog.

Wet, cao en arbeidscontract: drie lagen

1. De wet: ondergrens voor iedereen: minimum(jeugd)loon, 8% vakantiegeld ->
2. De cao: mag er alleen iets bovenop doen: toeslagen, hoger loon ->
3. Jouw contract: functie en uren; niet slechter dan cao en wet

Wat leverden cao-afspraken op? Cao-lonen en prijzen in Nederland

Stijgen de prijzen harder dan de lonen (zoals in 2022), dan daalt de koopkracht van werknemers: hun reëel inkomen gaat omlaag.

Bron: CBS (cao-lonen 2025 voorlopig)

Terug in de tijd: waarom bestaan vakbonden en cao's?

Tijdens de industriële revolutie in de 19e eeuw werkten fabrieksarbeiders vaak meer dan twaalf uur per dag, onder gevaarlijke omstandigheden, en ook kinderen werkten mee. Een losse werknemer had weinig onderhandelingsmacht tegenover de fabriekseigenaar. Daarom gingen arbeiders zich organiseren.

- **1874** : het Kinderwetje van Van Houten verbiedt fabrieksarbeid door kinderen onder de 12 jaar.
- **Eind 19e eeuw** : de eerste grote vakbonden ontstaan, zoals de Algemene Nederlandse Diamantbewerkersbond (1894).
- **1919** : de Arbeidswet voert de achturige werkdag in.
- **1927** : de Wet op de collectieve arbeidsovereenkomst regelt wat een cao is.

Veel regels die vandaag voor jouw bijbaantje gelden, zoals de grenzen aan werktijden voor jongeren, de cao en het minimumloon, zijn het resultaat van die geschiedenis. Hoe kijken werkgevers en vakbonden daar nu op terug? Daarover verschillen ze vaak van mening.

Doordenker: Cao-onderhandeling met inflatie

Voor wie verder wil denken · geen toetsstof

Een supermarktketen heeft 200 medewerkers die gemiddeld 12 uur per week werken, tegen gemiddeld €10,- bruto per uur (52 weken per jaar). De vakbond vraagt 5% loonsverhoging. De werkgevers bieden 2%. De inflatie is 3,3%. De getallen zijn afgeronde oefengetallen.

1. Bereken voor allebei de voorstellen de reële loonstijging (gebruik de vuistregel: nominale loonstijging - inflatie). Wat gebeurt er met de koopkracht van de medewerkers?
2. Bereken de loonkosten per jaar nu, en hoeveel euro extra elk voorstel de werkgever per jaar kost.

3. Jij bent bemiddelaar. Stel een compromis voor, bereken wat het kost, en geef één argument waarmee je de vakbond overtuigt en één waarmee je de werkgevers overtuigt.

Kernbegrippen

Collectieve arbeidsovereenkomst (cao)

Een verzameling afspraken tussen werkgevers(organisaties) en vakbonden over loon, werktijden, toeslagen en andere arbeidsvoorwaarden. De cao geldt voor de werknemers van de werkgevers die hem afsloten; verklaart de minister de cao algemeen verbindend, dan geldt hij voor de hele sector. Een cao mag nooit slechter zijn dan de wet.

Algemeen verbindend verklaren (avv)

Een besluit van de minister waardoor een cao geldt voor álle werkgevers en werknemers in een sector, ook voor bedrijven die niet meeonderhandelden.

Vakbond

Een organisatie die opkomt voor de belangen van werknemers, bijvoorbeeld door namens hen te onderhandelen over een cao.

Arbeidsvoorwaarden

Alle afspraken tussen werkgever en werknemer over werk, zoals loon, werktijden, verlof en toeslagen.

Onderhandelingsmacht

De mate waarin een partij (werknemer of werkgever) invloed heeft op de uitkomst van een onderhandeling.

Monopsonie (Doordenker)

Een marktsituatie met slechts één (grote) koper — in dit geval van arbeid — waardoor die partij relatief veel invloed heeft op het loon.

Oefeningen & rekenopdrachten

Brons: Kennis & Begrip

1. Wat is een cao?

2. Wat doet een vakbond?

3. Noem twee soorten afspraken die in een cao kunnen staan.

4. Wie sluiten er samen een cao af?

5. Waarom sluiten werknemers zich aan bij een vakbond?

Reactie van een supermarkteigenaar

> “Als het minimumjeugdloon nog verder omhoog gaat, kan ik simpelweg minder scholieren in het weekend inroosteren.”
>
> — Eigenaar van een supermarkt

6. Gebruik de bron. Is deze uitspraak een feit of een mening? Leg uit.

Zilver: Toepassing & Rekenen

7. Leg uit waarom individuele werknemers vaak minder onderhandelingsmacht hebben dan een grote werkgever.

8. Leg uit waarom collectief onderhandelen via een vakbond de positie van werknemers kan versterken.

9. Waarom kan een cao ook handig zijn voor werkgevers, en niet alleen voor werknemers?

10. Een nieuwe collega krijgt geen weekendtoeslag, terwijl een ervaren collega dit wel krijgt. Bedenk een mogelijke, cao-gerelateerde verklaring.

11. Wat is een mogelijk nadeel van vaste loonschalen in een cao voor een individuele werknemer?

Reactie van een scholier met een bijbaan

> “Ik werk net zo hard als mijn collega van 20. Waarom zou ik dan minder per uur moeten verdienen?”
> — Scholier, 16 jaar

12. Vergelijk deze mening met die van de supermarkteigenaar (vorige vraag). Beide gaan over het minimumjeugdloon. Welk economisch belang heeft elk van de twee bij hun standpunt?

13. Een cao kan gelden voor één onderneming, of voor een hele sector. In de supermarkten zijn er twee sector-cao's met dezelfde inhoud: één voor de eigen winkels van grote ketens en één voor zelfstandige (franchise)supermarkten. Waarom kiezen werkgevers in een sector vaak voor dezelfde afspraken?

Goud: Analyse & Evaluatie – de uitdaging

14. Leg met het begrip "monopsonie" uit waarom een cao vooral nuttig kan zijn in een sector met maar een paar grote werkgevers.

15. Beoordeel: kan een cao ook nadelen hebben voor individuele, uitzonderlijk goede werknemers? Onderbouw je antwoord.

16. Leg uit hoe cao-afspraken indirect ook invloed kunnen hebben op de arbeidsmarkt in de zin van les 5.1 (vraag en aanbod van arbeid).

Les 5.4 — Investeren in jezelf (en een tijdreis naar 1970)

Leerdoel: Je legt uit wat investeren in menselijk kapitaal betekent. Je legt uit waarom dit op de lange termijn kan lonen. Je vergelijkt de koopkracht van een tienerloon toen en nu, met nominaal en reëel inkomen.

Theorie & uitleg

investeren in menselijk kapitaal

Een vriendin van je kiest ervoor om naast haar bijbaantje een extra cursus te volgen, in plaats van gewoon meer uren te draaien bij de Appie. Ze verdient er nu niets extra mee, en verliest zelfs tijd die ze had kunnen besteden aan werken. Toch noemen economen dit een **investering** , precies zoals sparen of beleggen.

Definitie: menselijk kapitaal

Menselijk kapitaal is de kennis, vaardigheden en ervaring van een persoon die hem of haar productiever maken op de arbeidsmarkt. Net als machines of gebouwen (fysiek kapitaal) draagt menselijk kapitaal bij aan wat iemand kan produceren of verdienen.

Definitie: investeren in menselijk kapitaal

Investeren in menselijk kapitaal betekent tijd of geld besteden aan onderwijs, cursussen of ervaring, met als doel op de lange termijn een hoger loon of betere kansen op de arbeidsmarkt te krijgen. Zoals bij elke investering geef je nu iets op (bijvoorbeeld gemiste inkomsten) in ruil voor een verwacht voordeel later.

Burgerschap — Je mag jezelf zijn

Tijd of geld steken in jezelf, zonder dat het meteen iets oplevert, is ook een keuze om jezelf te ontwikkelen. Wie jij over vijf jaar bent, hangt mede af van wat jij vandaag in jezelf investeert.

Definitie: opofferingskosten

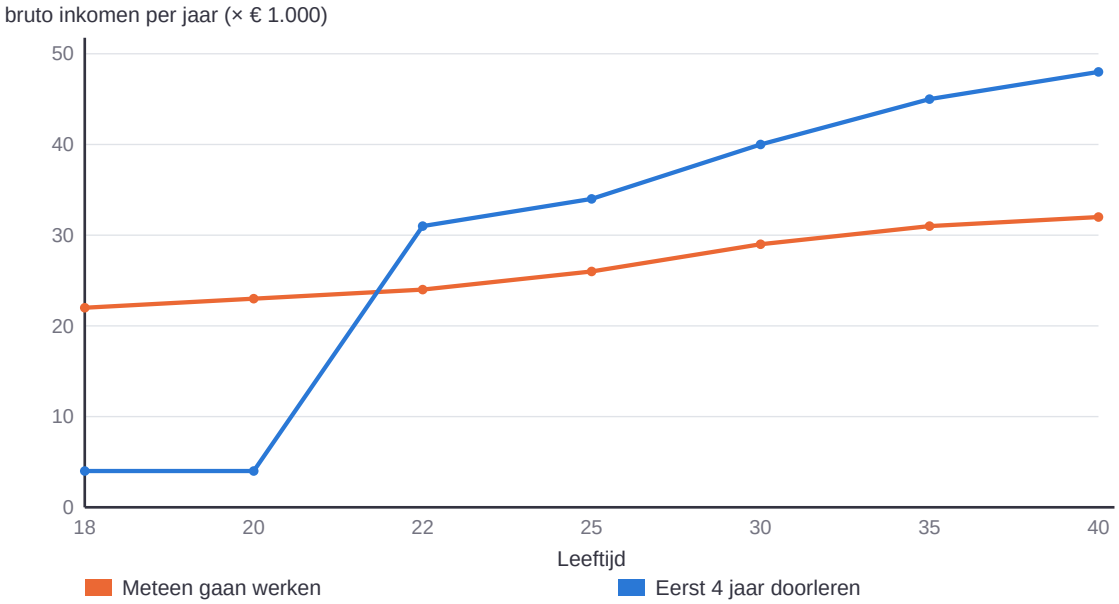
De **opofferingskosten** van doorstuderen zijn het loon dat je misloopt doordat je niet (voltijd) werkt. Dit is een verborgen kostenpost bovenop het collegegeld of de studiekosten zelf: elke keuze voor het één (studeren) betekent dat je iets anders (werken en verdienen) opgeeft.

Dit is hetzelfde begrip als de opofferingskosten uit thema 1 en 3, maar dan toegepast op een keuze tussen werken en leren in plaats van een keuze tussen twee producten. In sommige boeken heet dit ook opportunitykosten.

Is investeren in jezelf een garantie?

Een investering in menselijk kapitaal is geen garantie: niet elke opleiding sluit even goed aan bij de arbeidsmarkt, en de arbeidsmarkt zelf verandert voortdurend (denk aan automatisering en AI). Toch laat onderzoek keer op keer zien dat hoger opgeleiden gemiddeld een hoger loon verdienen dan lager opgeleiden, ook als je de gemiste inkomsten (opofferingskosten) tijdens het studeren meerekent.

Investeren in jezelf: inkomen per jaar met en zonder vervolgopleiding (voorbeeld)

Tijdens de studie verdien je bijna niets (alleen een bijbaan): dat gemiste loon zijn de opofferingskosten. Daarna verdien je gemiddeld meer. Vereenvoudigd voorbeeld met verzonnen getallen.

Doordenker: Hoe lang duurt het voordat doorleren loont?

Voor wie verder wil denken · geen toetsstof

Sem twijfelt: meteen gaan werken na de havo, of eerst een hbo-opleiding van 4 jaar? Als hij meteen gaat werken, verdient hij €24.000,- bruto per jaar. De studie kost hem €3.000,- per jaar (collegegeld en boeken). Na het hbo verdient hij gemiddeld €8.000,- per jaar méér dan zonder diploma. De getallen zijn verzonnen, afgeronde oefengetallen; de bijbaan tijdens de studie laten we weg.

1. Bereken de totale kosten van de opleiding, inclusief de opofferingskosten.
2. Hoeveel jaar na zijn afstuderen heeft Sem de opleiding terugverdiend?
3. Noem twee dingen die in deze berekening ontbreken, en leg bij elk uit of doorleren daardoor aantrekkelijker of minder aantrekkelijk wordt.

nominaal versus reëel inkomen

Je opa vertelt dat hij in 1970 als tiener nog geen twee gulden per uur verdiende (omgerekend ongeveer €0,85), en dat een bioscoopkaartje toen ongeveer ƒ 2,75 kostte (omgerekend ongeveer €1,25). Betekent dit dat hij het financieel véél slechter had dan jij nu? Niet per se: om dat te beoordelen moet je niet alleen naar de bedragen zelf kijken, maar naar wat je ermee kon kopen.

Definitie: nominaal en reëel inkomen

Je **nominale inkomen** is het bedrag in euro's (of vroeger guldens) zelf, zonder rekening te houden met prijsstijgingen. Je **reële inkomen** is dat bedrag gecorrigeerd voor **inflatie** : wat je met dat inkomen daadwerkelijk kunt kopen, ofwel je koopkracht.

Formule: reëel inkomen berekenen

Of je er echt op vooruit bent gegaan, reken je uit met **indexcijfers** (thema 1): het basisjaar krijgt het indexcijfer 100.

reëel indexcijfer = nominaal indexcijfer ÷ prijsindexcijfer × 100

Uitkomst boven de 100? Dan is je **koopkracht gestegen** : je kunt meer kopen dan in het basisjaar. Onder de 100? Dan is je koopkracht gedaald, ook al kreeg je misschien méér euro's.

Voorbeeld

Sem verdient met zijn bijbaantje in 2025 €200,- per maand. In 2026 is dat €210,-. In dezelfde periode stijgen de prijzen met 3%.

1. Nominaal indexcijfer: €210 ÷ €200 × 100 = **105** (Sem krijgt 5% meer euro's).
2. Prijsindexcijfer: de prijzen stegen 3%, dus **103** .
3. Reëel indexcijfer: 105 ÷ 103 × 100 ~ **101,9** .

Sem kan dus ongeveer 1,9% meer kopen, en niet 5%: het grootste deel van zijn loonsverhoging gaat op aan de hogere prijzen.

Snelle controle: % verandering reëel inkomen ~ % verandering nominaal inkomen - inflatie. Hier: 5% - 3% ~ 2%. Dat is een schatting; met de formule reken je het precies uit.

Voorbeeldgetallen:

de bedragen voor 1970 in deze les, in de rekensommen en in de tijdmachine zijn afgeronde schattingen, omgerekend van gulden naar euro (ƒ 2,20371 = €1). In 1970 bestond er nog geen wettelijk minimumjeugdloon (dat kwam er pas in 1974); het tienerloon van €0,85 is dus een geschat gemiddeld loon. Gebruik de getallen om de

methode

te oefenen, niet als harde conclusie over hoe rijk jongeren toen en nu zijn. Wil je echte gegevens? Kijk bij het CBS (Prijzen toen en nu) of het IISG (iisg.amsterdam).

Verdieping: waarom prijzen zó hard lijken te zijn gestegen

Een bioscoopkaartje dat in 1970 omgerekend ongeveer €1,25 kostte, kost nu ruim €14,-. Dat is een enorme **nominale** stijging. Maar in diezelfde periode is ook het loon van een tiener flink gestegen: van ongeveer €0,85 per uur naar €5,17 per uur (het minimumjeugdloon van een 16-jarige nu). De vraag die er echt toe doet: is de **verhouding** tussen loon en prijs verbeterd of verslechterd?

Kernbegrippen

Menselijk kapitaal

De kennis, vaardigheden en ervaring van een persoon die hem of haar productiever maken op de arbeidsmarkt.

Investeren in menselijk kapitaal

Tijd of geld besteden aan onderwijs, cursussen of ervaring, met als doel op de lange termijn een hoger loon of betere kansen te krijgen.

Nominaal inkomen (herhaling thema 1)

Het inkomen uitgedrukt in het bedrag aan geld zelf, zonder rekening te houden met prijsstijgingen.

Reëel inkomen (herhaling thema 1)

Het inkomen gecorrigeerd voor inflatie: wat je met dat inkomen daadwerkelijk kunt kopen (koopkracht).

Inflatie

Een aanhoudende stijging van het algemene prijspeil in een land, waardoor je met hetzelfde bedrag steeds minder kunt kopen (zie ook thema 6).

Opofferingskosten (herhaling thema 1)

De waarde van het beste alternatief waarvan je afziet wanneer je een keuze maakt, zoals het loon dat je misloopt tijdens een vervolgopleiding. Hetzelfde begrip als in thema 1 en 3, maar dan toegepast op een keuze tussen werken en leren. In sommige boeken heet dit opportunitykosten.

Oefeningen & rekenopdrachten

Brons: Kennis & Begrip

1. Wat wordt bedoeld met "menselijk kapitaal"?

2. Geef een voorbeeld van investeren in je eigen menselijk kapitaal.

3. Wat is het verschil tussen nominaal en reëel inkomen?

4. Wat is inflatie?

5. Noem een voorbeeld van menselijk kapitaal.

Zilver: Toepassing & Rekenen

6. Leg uit waarom doorstuderen een vorm van "investeren" is, en niet alleen consumeren.

7. Waarom is het belangrijk om bij loonvergelijkingen over een lange periode (zoals 1970 vs. nu) naar het reële inkomen te kijken in plaats van het nominale inkomen?

8. Bedenk een risico van investeren in menselijk kapitaal (het is niet altijd een garantie op succes).

9. Leg uit wat inflatie is en hoe dit de koopkracht van een tienerloon kan beïnvloeden.

10. Leg uit wat opofferingskosten zijn bij de keuze om door te studeren.

11. Waarom kan iemands nominale loon stijgen, terwijl zijn koopkracht toch daalt?

Goud: Analyse & Evaluatie – de uitdaging

12. Beoordeel: is investeren in menselijk kapitaal voor iedereen even lonend? Onderbouw met minstens twee factoren die het rendement kunnen beïnvloeden.

13. Leg met het begrip opofferingskosten uit waarom sommige jongeren ervoor kiezen om direct te gaan werken in plaats van door te studeren, ook al levert doorstuderen gemiddeld meer loon op.

14. Als blijkt dat een tiener in 1970 minder uur hoefde te werken voor een spijkerbroek dan een tiener nu, maar wél meer uur voor een bioscoopkaartje: wat zegt dit over de koopkracht van een tienerloon in het algemeen?

Rekenopdrachten

1. Een tienerloon was in 1970 ongeveer €0,85 per uur. Een bioscoopkaartje kostte toen ongeveer €1,25. Hoeveel uur moest een tiener werken voor een kaartje (afgerond op 1 decimaal)?

Antwoord (uur): _____

2. Het minimumjeugdloon voor een 16-jarige is nu €5,17 per uur. Een bioscoopkaartje kost nu €14,50. Hoeveel uur moet een 16-jarige hiervoor nu werken (afgerond op 1 decimaal)?

Antwoord (uur): _____

3. Een spijkerbroek kostte in 1970 ongeveer €18,- (omgerekend) en een tienerloon was €0,85 per uur. Hoeveel uur moest een tiener werken voor deze broek (afgerond op 1 decimaal)?

Antwoord (uur): _____

4. Diezelfde spijkerbroek kost nu ongeveer €90,-, tegen een minimumjeugdloon van €5,17 per uur. Hoeveel uur moet een tiener hier nu voor werken (afgerond op 1 decimaal)?

Antwoord (uur): _____

5. Stel (verzonnen oefengetal): een loon van €0,85 per uur in 1970 is, gecorrigeerd voor inflatie, nu €5,00 per uur waard. Het huidige minimumjeugdloon van een 16-jarige is €5,17. Hoeveel euro per uur is het reële uurloon in dit voorbeeld hoger (positief getal) of lager (negatief getal) dan in 1970?

Antwoord (€): _____

6. Een tiener werkt in 2026 3 uur voor een bioscoopkaartje van €14,50 dat in 1970 (omgerekend) €1,25 kostte. Met hoeveel procent is de prijs van het kaartje sindsdien nominaal gestegen (afgerond op hele procenten)?

Antwoord (%): _____

7. Het minimumjeugdloon van een 16-jarige steeg (nominaal) van €0,85 in 1970 naar €5,17 nu. Met hoeveel procent is dit nominaal gestegen (afgerond op hele procenten)?

Antwoord (%): _____

8. Het kaartje werd 14,50 ÷ 1,25 = 11,6 keer zo duur. Hoeveel keer zo hoog werd het loon (5,17 ÷ 0,85, afgerond op 1 decimaal)?

Antwoord (keer): _____

9. Lisa verdiende vorig jaar met haar bijbaantje €150,- per maand. Dit jaar is dat €162,-. Bereken het nominale indexcijfer van haar inkomen (vorig jaar = 100).

Antwoord: _____

10. Het nominale indexcijfer van Lisa's inkomen is 108. De prijzen stegen in dezelfde periode met 4% (prijsindexcijfer 104). Bereken het reële indexcijfer van haar inkomen (afgerond op 1 decimaal).

Antwoord: _____

11. Jouw uurloon stijgt van €5,17 naar €5,40. De prijzen stijgen in dezelfde periode met 6% (prijsindexcijfer 106). Bereken het reële indexcijfer van je uurloon (afgerond op 1 decimaal). Is je koopkracht gestegen of gedaald?

Antwoord: _____

31. Het indexcijfer van het loon van een tiener steeg in een aantal jaren van 100 naar 130. Het prijsindexcijfer steeg in dezelfde periode van 100 naar 120. Bereken het reële loonindexcijfer (afgerond op 1 decimaal).

Antwoord: _____

32. In 1970 werkte een tiener 1,25 / 0,85 uur voor een bioscoopkaartje, nu 14,50 / 5,17 uur. Met hoeveel procent is het aantal werkuren voor een kaartje gestegen (afgerond op hele procenten)?

Antwoord (%): _____

33. Het minimumjeugdloon van een 16-jarige is €5,17. Stel dat het vijf jaar lang elk jaar met 3% stijgt. Wat is het uurloon dan na 5 jaar (afgerond op centen)?

Antwoord (€): _____

Extra rekenopdrachten

Niveau 2F

1. [2F] Je werkt 5 uur tegen €8,99 per uur (19 jaar). Wat is je brutoloon?

Antwoord (€): _____

2. [2F] Je bruto weekloon is €80,-. Er wordt €6,40 loonheffing ingehouden. Hoeveel procent is dat?

Antwoord (%): _____

3. [2F] Je werkt 12 uur per week tegen €7,50 per uur (18 jaar). Wat is je brutoloon per week?

Antwoord (€): _____

4. [2F] Je bruto maandloon is €450,-. Je bouwt 8% vakantiegeld op. Hoeveel euro is dat?

Antwoord (€): _____

5. [2F] In een klas van 24 leerlingen heeft 75% een bijbaantje. Hoeveel leerlingen zijn dat?

Antwoord: _____

6. [2F] Je nettoloon is €414,- na 8% loonheffing. Wat was je brutoloon?

Antwoord (€): _____

7. [2F] Een 20-jarige verdient €11,99 per uur en werkt 10 uur per week. Wat is het brutoloon per week?

Antwoord (€): _____

8. [2F] Een cao-toeslag verhoogt het loon van €10,- naar €12,50 per uur. Met hoeveel procent stijgt het loon?

Antwoord (%): _____

9. [2F] Je werkt 4 weken lang 6 uur per week tegen €5,17 per uur (16 jaar). Wat is je totale brutoloon?

Antwoord (€): _____

10. [2F] Van een bruto jaarloon van €2.000,- gaat 8% vakantiegeld apart. Hoeveel euro is dat?

Antwoord (€): _____

Niveau 3F

1. [3F] Je bruto maandloon stijgt eerst met een cao-verhoging van 5%, en daarna nog eens met 3% van het nieuwe bedrag. Je begon met €600,-. Wat is het uiteindelijke brutoloon?

Antwoord (€): _____

2. [3F] Werknemer A gaat van €8,- naar €10,- per uur. Werknemer B gaat van €12,- naar €14,- per uur. Wie stijgt procentueel het hardst, en met hoeveel procent?

Antwoord (%): _____

3. [3F] Een bonus van €240,- wordt verdeeld in de verhouding 2 : 3 : 7 tussen drie collega's naar aantal gewerkte uren. Hoeveel euro krijgt de collega met het grootste deel?

Antwoord (€): _____

4. [3F] Bij een loonstijging van 4% neemt het aantal sollicitanten voor een bijbaan met 10% toe. Wat is de (afgeronde) verhouding tussen procentuele toename sollicitanten en procentuele loonstijging?

Antwoord: _____

5. [3F] Na 10% loonheffing houd je €567,- netto per maand over. Over je brutoloon bouw je daarnaast 8% vakantiegeld op. Hoeveel euro vakantiegeld bouw je per maand op?

Antwoord (€): _____

6. [3F] Een bruto jaarloon van €3.000,- krijgt eerst 8% vakantiegeld erbij, en daarna wordt 6% loonheffing over het totaal ingehouden. Wat is het uiteindelijke bedrag?

Antwoord (€): _____

7. [3F] Drie leeftijdsgroepen op de arbeidsmarkt van een supermarkt verhouden zich als 4 : 5 : 3 (16-17 jr : 18-20 jr : 21+ jr) op een totaal van 240 medewerkers. Hoeveel medewerkers zijn 18-20 jaar?

Antwoord: _____

8. [3F] Een tienerloon van €0,85 per uur in 1970 zou, bij een gemiddelde loonstijging van 5% per jaar, na 4 jaar (nominaal) ongeveer hoeveel euro per uur bedragen (afgerond op 2 decimalen)?

Antwoord (€): _____

Eindquiz

1. Wat is de arbeidsmarkt?

A. De plek waar je als werknemer je loonstrookje ophaalt

B. De markt waar vraag naar en aanbod van arbeid samenkomen

C. De markt waar alleen volwassenen met een diploma werken

D. De markt waar werkgevers producten aan elkaar verkopen

2. Jij solliciteert als vakkenvuller bij de Appie. Wat ben jij op de arbeidsmarkt?

A. Vrager naar producten

B. Aanbieder van producten

C. Aanbieder van arbeid

D. Vrager naar arbeid

3. Waarom is het minimumjeugdloon lager naarmate je jonger bent?

A. Jongere werknemers hoeven van de wet over hun loon nog geen belasting te betalen

B. Jongere werknemers krijgen hun loon altijd pas na een jaar

C. Jongere werknemers mogen van de wet geen hele dagen werken

D. Jongere werknemers hebben vaak nog minder werkervaring dan volwassenen

4. Wat is het verschil tussen brutoloon en nettoloon?

A. Nettoloon is wat je overhoudt nadat de loonheffing eraf is gehaald

B. Nettoloon is je loon inclusief vakantiegeld en fooien

C. Er is geen verschil, allebei staan ze op je loonstrookje

D. Brutoloon is wat je overhoudt nadat de loonheffing eraf is gehaald

5. Je brutoloon is €400. Er gaat 8% loonheffing af. Wat is je nettoloon?

A. €32

B. €368

C. €392

D. €408

6. Je verdient €300 per maand. Je krijgt 8% vakantiegeld. Hoeveel vakantiegeld bouw je per maand op?

A. €324

B. €240

C. €24

D. €8

7. Waarom betalen de meeste scholieren met een bijbaan weinig of geen loonheffing?

A. Scholieren hoeven van de wet tot hun 18e jaar nooit belasting te betalen over hun loon

B. Loonheffing geldt alleen voor mensen die een vast contract hebben

C. De werkgever betaalt de loonheffing voor scholieren uit eigen zak

D. Door de loonheffingskorting blijft er bij een laag loon weinig of niets over

8. Wat is een cao?

A. Afspraken tussen vakbonden en werkgevers over loon en werktijden in een sector

B. Een lijst met alle vacatures bij één supermarktketen

C. Een wet van de overheid over het minimumloon voor iedereen

D. Een persoonlijk contract tussen jou en je eigen werkgever over je loon en werktijden

9. Waar staat het minimumjeugdloon in geregeld?

A. Alleen in de cao van de supermarkt

B. In de wet

C. Op je loonstrookje

D. In jouw eigen arbeidscontract

10. Je kiest ervoor om door te leren in plaats van nu fulltime te gaan werken. Wat zijn je opofferingskosten?

A. Het schoolgeld en de boeken die je moet betalen

B. Het hogere loon dat je later met je diploma verdient

C. Het loon dat je in die jaren had kunnen verdienen

D. Niets, want investeren in jezelf kost geen geld

11. Een vakkenvuller verdiende in 1970 veel minder euro's dan nu. Waarom zegt dat weinig over zijn koopkracht?

A. De euro bestond in 1970 nog niet, dus het is niet te vergelijken

B. In 1970 hoefde niemand belasting te betalen over zijn loon

C. Het nominaal inkomen zegt altijd precies hoeveel je kunt kopen

D. De prijzen waren toen ook veel lager: het gaat om het reëel inkomen

12. Je bent 16 en werkt bij een supermarkt. In je contract staat €5,17 per uur, in de cao staat een zondagtoeslag van 50%. Je werkt 4 uur op zondag. Wat is je brutoloon voor die dienst?

A. €20,68, want de wet noemt geen zondagtoeslag

B. €31,02, want de cao-afspraak geldt bovenop je contract

C. €10,34, want de toeslag is de helft van je loon

D. €25,85, want je krijgt één extra uur uitbetaald

13. Je werkt 10 uur per week tegen €7,50 per uur. Je bouwt 8% vakantiegeld op. Hoeveel vakantiegeld heb je na 4 weken opgebouwd?

A. €6,00

B. €24,00

C. €32,40

D. €300,00

14. Een werknemer werkt bij een bedrijf zonder cao. Welke afspraak geldt dan tóch voor hem?

A. De zondagtoeslag uit de cao van een ander bedrijf

B. Een loonsverhoging die de vakbond heeft afgesproken

C. Minimaal 8% vakantiegeld, omdat dat in de wet staat

D. Niets, zonder cao mag de werkgever alles zelf bepalen

15. Sem verdient na het hbo €8.000 per jaar méér dan zonder diploma. Zijn opleiding kostte hem in totaal €108.000, inclusief het loon dat hij misliep. Na hoeveel jaar werken heeft hij dat terugverdiend?

A. Na 4 jaar, zo lang als de opleiding duurde

B. Na 8 jaar, want hij verdient €8.000 meer

C. Na 13,5 jaar, want €108.000 gedeeld door €8.000

D. Nooit, want studeren kost altijd meer dan het oplevert

Antwoordmodel

Voor de docent: dit hoofdstuk bundelt alle antwoorden bij dit werkboek, zodat het ook als zelfstandige toets of voor zelfcontrole ingezet kan worden.

Eindquiz — antwoordsleutel

1. B
2. C
3. D
4. A
5. B
6. C
7. D
8. A
9. B
10. C
11. D
12. B
13. B
14. C
15. C

Rekenopdrachten — uitwerkingen

Les 5.2

1. Antwoord: € 41,36 — 8 × 5,17 = €41,36.
2. Antwoord: € 300 — Zonder loonheffing is bruto gelijk aan netto: €300,-.
3. Antwoord: € 552 — 8% van 600 = €48,-. 600 - 48 = €552,-.
4. Antwoord: 14% — (900 - 774) / 900 × 100% = 14%.
5. Antwoord: € 4 — 8% van 50 = €4,-.
6. Antwoord: € 45 — 6 × 7,50 = €45,-.
7. Antwoord: € 288 — 8% van 3600 = €288,-.
8. Antwoord: € 800 — 736 / 0,92 = €800,-.
9. Antwoord: € 94,72 — 4 × 5,92 × 4 = €94,72.
10. Antwoord: € 7 — 10% van 70 = €7,-.
31. Antwoord: € 198 — Zaterdagen: 3 × 7 × €8,- = €168,-. Koopavond: 3 uur × €8,- × 1,25 = €30,-. Totaal: 168 + 30 = €198,-.
32. Antwoord: € 561,60 — Vakantiegeld bruto: 0,08 × (12 × 650) = 0,08 × 7.800 = €624,-. Netto: 624 × 0,90 = €561,60.
33. Antwoord: 25% — Extra bruto: €200,-. Extra netto: €150,-. Extra loonheffing: 200 - 150 = €50,-. 50 / 200 × 100% = 25%. Over je eerste €800,- betaalde je niets (dankzij de loonheffingskorting), maar van elke extra euro gaat nu een deel naar de loonheffing.

Les 5.4

1. Antwoord: 1,5 uur — 1,25 / 0,85 ~ 1,47, afgerond 1,5 uur.

2. Antwoord: 2,8 uur — 14,50 / 5,17 ~ 2,8 uur.

3. Antwoord: 21,2 uur — 18 / 0,85 ~ 21,18, afgerond 21,2 uur.

4. Antwoord: 17,4 uur — 90 / 5,17 ~ 17,4 uur.

5. Antwoord: € 0,17 — 5,17 - 5,00 = €0,17: in dit verzonnen voorbeeld is het reële uurloon €0,17 hoger dan in 1970. Het nominale loon steeg veel harder (van €0,85 naar €5,17), maar het grootste deel daarvan was nodig om de gestegen prijzen bij te houden.

6. Antwoord: 1.060% — (14,50 - 1,25) / 1,25 × 100% = 1060%.

7. Antwoord: 508% — (5,17 - 0,85) / 0,85 × 100% ~ 508%.

8. Antwoord: 6,1 keer — 5,17 ÷ 0,85 ~ 6,1. Het kaartje werd 11,6 keer zo duur, het loon maar 6,1 keer zo hoog: voor een bioscoopkaartje moet een tiener nu dus langer werken dan in 1970 (in deze voorbeeldgetallen). Bij grote stijgingen vergelijk je zo'n factor beter dan het verschil tussen twee percentages.

9. Antwoord: 108 — 162 ÷ 150 × 100 = 108. Lisa krijgt 8% meer euro's.

10. Antwoord: 103,8 — 108 ÷ 104 × 100 ~ 103,8. Lisa kan ongeveer 3,8% meer kopen dan vorig jaar.

11. Antwoord: 98,5 — Nominaal indexcijfer: 5,40 ÷ 5,17 × 100 ~ 104,4. Reëel indexcijfer: 104,4 ÷ 106 × 100 ~ 98,5. Dat is lager dan 100: je krijgt meer euro's, maar je koopkracht is ongeveer 1,5% gedaald.

31. Antwoord: 108,3 — Reëel indexcijfer = nominaal indexcijfer / prijsindexcijfer × 100 = 130 / 120 × 100 ~ 108,3. De koopkracht van het loon is dus met ongeveer 8,3% gestegen (en niet met 30% - 20% = 10%).

32. Antwoord: 91% — 1970: 1,25 / 0,85 ~ 1,471 uur. Nu: 14,50 / 5,17 ~ 2,805 uur. Stijging: (2,805 - 1,471) / 1,471 × 100% ~ 91%. Hetzelfde krijg je met de factoren: het kaartje werd 11,6 keer zo duur en het loon 6,08 keer zo hoog; 11,6 / 6,08 ~ 1,91.

33. Antwoord: € 5,99 — 5,17 × 1,035 = 5,17 × 1,1593 ~ €5,99. Let op: niet 5 × 3% = 15% erbij (dat geeft €5,95), want elk jaar stijgt het loon van het jaar ervoor (rente-op-rente-effect).

Extra rekenopdrachten

Niveau 2F

1. Antwoord: € 44,95 — 5 × 8,99 = €44,95.

2. Antwoord: 8% — 6,40 / 80 × 100% = 8%.

3. Antwoord: € 90 — 12 × 7,50 = €90,-.

4. Antwoord: € 36 — 8% van 450 = €36,-.

5. Antwoord: 18 — 24 × 0,75 = 18 leerlingen.

6. Antwoord: € 450 — 414 / 0,92 = €450,-.

7. Antwoord: € 119,90 — 10 × 11,99 = €119,90.

8. Antwoord: 25% — (12,50 - 10) / 10 × 100% = 25%.

9. Antwoord: € 124,08 — 4 × 6 × 5,17 = €124,08.

10. Antwoord: € 160 — 8% van 2000 = €160,-.

Niveau 3F

1. Antwoord: € 648,90 — 600 × 1,05 = €630,-. Daarna 630 × 1,03 = €648,90.

2. Antwoord: 25% — A: (10-8)/8×100%=25%. B: (14-12)/12×100%~16,7%. Werknemer A stijgt het hardst, met 25%.

3. Antwoord: € 140 — Totaal 12 delen; grootste deel = 7/12 × 240 = €140,-.

4. Antwoord: 2,5 — 10% / 4% = 2,5: het aanbod reageert relatief sterk op de loonstijging.

5. Antwoord: € 50,40 — Eerst terugrekenen naar bruto: 567 / 0,90 = €630,-. Vakantiegeld: 8% van 630 = 0,08 × 630 = €50,40 per maand. Let op: het vakantiegeld reken je over het brutoloon, niet over het nettoloon.

6. Antwoord: € 3.045,60 — 3000 × 1,08 = €3.240,-. Daarna 3240 × 0,94 = €3.045,60.
7. Antwoord: 100 — Totaal 12 delen; 18-20 jaar krijgt 5/12 × 240 = 100 medewerkers.
8. Antwoord: € 1,03 — 0,85 × 1,054 ~ €1,03 per uur.

Oefenbank — modelantwoorden

Les 5.1

1. Leg in je eigen woorden uit wat de arbeidsmarkt is.

De arbeidsmarkt is de markt waar vraag naar arbeid (van werkgevers, die mensen willen inhuren) en aanbod van arbeid (van mensen die willen werken) samenkomen. Het loon is hierbij de "prijs".

2. Wat bepaalt de vraag naar arbeid van een supermarkt zoals de Albert Heijn?

Onder andere de drukte in de winkel: op koopavond of in het weekend zijn er meer klanten en dus meer vakkenvullers en kassières nodig dan op een rustige dinsdagochtend.

3. Noem twee dingen die het aanbod van arbeid van scholieren beïnvloeden.

Bijvoorbeeld: de hoogte van het loon (hoger loon trekt meer scholieren aan) en de hoeveelheid tijd die overblijft naast school en huiswerk.

4. Noem twee factoren die de vraag naar arbeid bij een supermarkt beïnvloeden.

Bijvoorbeeld: de drukte in de winkel (koopavond, weekend) en het seizoen (bijvoorbeeld extra personeel rond de feestdagen).

5. Wat is arbeidsmarktdiscriminatie? Geef een voorbeeld.

Iemand wordt bij solliciteren of op het werk anders behandeld om een kenmerk dat niets met het werk te maken heeft, zoals afkomst, geloof of geslacht. Voorbeeld: iemand met een niet-Nederlands klinkende naam wordt minder vaak uitgenodigd, terwijl het cv hetzelfde is.

6. Leg uit waarom het minimumjeugdloon per leeftijd verschilt.

De wet kent jongeren een percentage van het volwassen minimumloon toe dat oploopt met de leeftijd, tot 100% vanaf 21 jaar. Het idee hierachter is dat jongere werknemers vaak minder werkervaring hebben.

7. Een 16-jarige en een 19-jarige doen precies hetzelfde werk bij dezelfde supermarkt. Is het uurloonverschil eerlijk? Beargumenteer beide kanten.

Vóór: het is wettelijk toegestaan en houdt (in theorie) rekening met minder ervaring. Tegen: als het werk exact hetzelfde is en even goed wordt gedaan, kun je het als oneerlijk zien dat leeftijd allleen al tot een lager loon leidt.

8. Leg uit waarom supermarkten juist op zaterdag en koopavond meer bijbaantjes aanbieden dan doordeweeks overdag.

De vraag naar arbeid volgt de drukte: op piekmomenten met veel klanten hebben supermarkten meer personeel nodig om de winkel soepel te laten draaien, dus stijgt daar de vraag naar (flexibele) arbeid.

9. Wat zou er volgens jou gebeuren met het aanbod van scholieren die willen bijklussen, als het minimumjeugdloon flink zou stijgen?

Het aanbod zou waarschijnlijk stijgen: bij een hoger loon zijn meer scholieren bereid om (meer) te gaan werken, ook als dat betekent dat ze iets minder tijd aan andere dingen besteden.

10. Leg uit wat er met de vraag naar arbeid gebeurt als het minimumloon flink stijgt, volgens het standaard vraag-aanbodmodel.

Als het minimumloon flink stijgt, wordt arbeid duurder voor werkgevers, waardoor de vraag naar arbeid volgens het model kan dalen: werkgevers nemen mogelijk minder mensen aan.

11. Waarom kan het aanbod van arbeid door scholieren sterk wisselen tussen schoolperiodes en vakanties?

Tijdens schoolperiodes hebben scholieren minder tijd door huiswerk en lessen, waardoor het aanbod van arbeid lager is. In vakanties is er meer vrije tijd, waardoor meer scholieren beschikbaar zijn om te werken.

12. Bedenk twee manieren om te voorkomen dat een AI-systeem bij sollicitaties oneerlijke keuzes maakt.

Bijvoorbeeld: 1) kenmerken die niets met het werk te maken hebben (zoals woonwijk of naam) uit de gegevens halen; 2) het systeem trainen op eerlijke voorbeelden; 3) een mens laat elke afwijzing controleren; 4) regelmatig testen of het systeem groepen ongelijk behandelt.

13. Beoordeel: is het wettelijk minimumjeugdloon volgens jou vooral bedoeld om jongeren te beschermen, of kan het ook nadelige gevolgen hebben? Onderbouw met een economisch argument.

Het beschermt jongeren tegen een te laag loon, omdat een individuele scholier vaak weinig onderhandelingsmacht heeft. Tegelijk kan een te hoog minimumloon er ook toe leiden dat werkgevers minder jongeren aannemen, omdat arbeid voor hen duurder wordt: een mogelijk nadelig effect op de vraag naar arbeid.

14. Sommige economen stellen dat een minimumloon vooral jongeren met weinig ervaring buitensluit van de arbeidsmarkt. Beoordeel deze stelling kritisch, met minstens één tegenargument.

Het argument klopt in theorie: als het minimumloon hoger ligt dan het loon dat werkgevers anders zouden betalen, wordt arbeid duurder en kan de vraag naar (onervaren) arbeid dalen. Een tegenargument komt uit onderzoek: volgens SEO Economisch Onderzoek (2020) hadden de verhogingen van het minimumjeugdloon in 2017 en 2019 nauwelijks effect op de werkgelegenheid van jongeren. Kanttekening: dat onderzoek keek naar een periode van hoogconjunctuur, met veel vraag naar personeel; in een laagconjunctuur kan het effect groter zijn.

15. Het minimumjeugdloon maakt onderscheid naar leeftijd. Leg uit waarom dat mag, en geef een argument vóór en een argument tegen het minimumjeugdloon.

Het mag omdat de wet zelf deze uitzondering maakt. Voor: jongeren zijn vaak nog onervaren en een lager loon maakt het voor werkgevers aantrekkelijker om hen aan te nemen. Tegen: jongeren doen vaak precies hetzelfde werk als volwassenen en krijgen er minder voor; dat voelt als ongelijke behandeling.

Les 5.2

1. Wat is het verschil tussen brutoloon en nettoloon?

Brutoloon is het loon vóórdat er belastingen en premies (loonheffing) van worden afgetrokken. Nettoloon is het bedrag dat je daadwerkelijk op je bankrekening ontvangt, na aftrek van loonheffing.

2. Wat is loonheffing?

Loonheffing is de belasting en premies die de werkgever direct inhoudt op jouw brutoloon en namens jou afdraagt aan de Belastingdienst.

3. Noem drie onderdelen die je op een loonstrookje kunt tegenkomen.

Bijvoorbeeld: brutoloon, loonheffing, nettoloon, gewerkte uren, uurloon en de reservering voor vakantiegeld.

4. Wie draagt de loonheffing af aan de Belastingdienst?

De werkgever houdt de loonheffing in op het brutoloon en draagt dit namens de werknemer af.

5. Bekijk het loonstrookje van Noor in de kerntheorie. Hoeveel uur werkte Noor in september, en hoe is haar brutoloon berekend?

Noor werkte 40 uur. Brutoloon = 40 uur × €5,17 (het minimumjeugdloon van een 16-jarige) = €206,80.

6. Waarom houden scholieren met een klein bijbaantje vaak weinig of geen loonheffing in, terwijl volwassenen met een fulltimebaan dat wel doen?

Dankzij de loonheffingskorting wordt bij een klein inkomen weinig of geen belasting geheven. Bij een hoger inkomen (zoals een fulltimebaan) neemt het percentage loonheffing toe.

7. Leg uit wat vakantiegeld is en waarom je dit vaak niet elke maand op je rekening ziet.

Vakantiegeld is een wettelijk verplichte extra vergoeding van minimaal 8% van je brutoloon. Veel werkgevers reserveren dit bedrag maandelijks apart en betalen het in mei in één keer uit, in plaats van het bij elk loonstrookje op te tellen.

8. Een klasgenoot zegt: "Ik ga meer uren werken, want dan hou ik toch gewoon evenredig meer netto

over." Nuanceer deze uitspraak.

Bij een klein bijbaantje klopt dit vaak ongeveer, maar zodra het totale inkomen hoger wordt, kan een groter deel in de loonheffing verdwijnen (hoger heffingspercentage), waardoor het netto-effect van extra uren iets kleiner wordt dan het brutoloon suggereert.

9. Leg uit waarom het voor jou nuttig kan zijn om je eigen loonstrookje regelmatig te controleren.

Zo kun je controleren of het juiste (minimumjeugd)loon en aantal uren is uitbetaald, of de loonheffing en het vakantiegeld kloppen, en fouten of onderbetaling op tijd signaleren bij je werkgever.

10. Leg uit waarom het verschil tussen bruto- en nettoloon groter wordt naarmate iemand meer verdient.

Nederland kent een progressief belastingstelsel: hoe hoger het inkomen, hoe hoger het percentage loonheffing over het extra verdiende deel. Daardoor neemt het verschil tussen bruto en netto toe bij een hoger inkomen.

11. Waarom is het slim om je loonstrookje te vergelijken met je gewerkte uren?

Zo kun je controleren of het aantal uitbetaalde uren overeenkomt met wat je daadwerkelijk hebt gewerkt, en fouten of onderbetaling op tijd ontdekken.

12. Waarom is de loonheffing op het loonstrookje van Noor €0,00? En hoeveel vakantiegeld heeft Noor na 12 van zulke maanden opgebouwd?

Haar werkgever past de loonheffingskorting toe. Bij zo'n laag loon strepen de heffingskortingen de loonheffing helemaal weg, dus bruto is gelijk aan netto. Vakantiegeld: 12 × €16,54 ~ €198,48 (of 8% van 12 × €206,80 = €198,53; het kleine verschil komt door afronden).

13. (Verdieping) Beoordeel: is het eerlijk dat mensen met een hoger inkomen relatief een groter deel van hun loon aan loonheffing kwijt zijn (een progressief systeem)? Onderbouw met een argument vóór én tegen.

Vóór: mensen met een hoger inkomen kunnen naar verhouding makkelijker een groter deel missen, en de opbrengst wordt gebruikt voor collectieve voorzieningen waar iedereen van profiteert. Tegen: het kan mensen ontmoedigen om harder te werken of meer te verdienen, omdat een groter deel van extra inkomen wegvalt.

14. Leg uit waarom loonheffing wordt ingehouden door de werkgever, in plaats van dat jij zelf achteraf belasting betaalt over je loon.

Dit systeem (bronheffing) zorgt ervoor dat de Belastingdienst zeker is van de inning en dat werknemers niet per ongeluk vergeten om belasting te betalen of een groot bedrag ineens moeten missen; het spreidt de belastingbetaling automatisch over het jaar.

15. Vergelijk het brutoloon en het nettoloon van iemand met een bijbaantje van 6 uur per week met dat van een fulltime werkende volwassene, en leg uit waarom het verschil tussen bruto en netto voor de laatste groter is.

Bij een bijbaantje van 6 uur is het maandinkomen laag, waardoor de loonheffingskorting (de heffingskortingen) de loonheffing grotendeels of helemaal wegstreept: bruto en netto liggen dicht bij elkaar. De heffingskortingen zijn een vast bedrag per jaar. Bij een fulltime salaris is de belasting veel hoger, terwijl de korting niet (of nauwelijks) meegroeit, en boven een bepaald inkomen wordt de korting zelfs kleiner. Bij een nog hoger inkomen valt een deel bovendien in een hogere belastingschijf. Daardoor is het verschil tussen bruto en netto veel groter.

Les 5.3

1. Wat is een cao?

Een cao (collectieve arbeidsovereenkomst) is een verzameling afspraken tussen werkgevers(organisaties) en vakbonden over loon, werktijden, toeslagen en andere arbeidsvoorwaarden, geldig voor een hele sector of onderneming.

2. Wat doet een vakbond?

Een vakbond komt op voor de belangen van werknemers, bijvoorbeeld door namens hen te onderhandelen met

werkgevers over een cao.

3. Noem twee soorten afspraken die in een cao kunnen staan.

Bijvoorbeeld: het loon (of de loonschalen), werktijden, toeslagen voor avond- of weekendwerk, en verlofdagen.

4. Wie sluiten er samen een cao af?

Werkgevers(organisaties) en vakbonden.

5. Waarom sluiten werknemers zich aan bij een vakbond?

Om samen sterker te staan bij het onderhandelen over loon en arbeidsvoorwaarden met de werkgever.

6. Gebruik de bron. Is deze uitspraak een feit of een mening? Leg uit.

Een mening: dat hij "minder scholieren kan inroosteren" is een verwachting van de eigenaar, geen bewezen, controleerbaar feit.

7. Leg uit waarom individuele werknemers vaak minder onderhandelingsmacht hebben dan een grote werkgever.

Eén individuele werknemer kan makkelijk vervangen worden, terwijl de werkgever vaak veel keuze heeft uit sollicitanten. Hierdoor is de positie van één werknemer in een onderhandeling vaak zwakker dan die van de werkgever.

8. Leg uit waarom collectief onderhandelen via een vakbond de positie van werknemers kan versterken.

Als werknemers samen (via een vakbond) onderhandelen, staat de werkgever tegenover een grotere, georganiseerde groep in plaats van één individu. Dit vergroot de onderhandelingsmacht van de werknemerskant.

9. Waarom kan een cao ook handig zijn voor werkgevers, en niet alleen voor werknemers?

Een cao geeft werkgevers duidelijkheid en voorspelbaarheid: ze hoeven niet met elke werknemer apart te onderhandelen, en concurrenten in dezelfde sector hanteren vaak vergelijkbare arbeidsvoorwaarden, wat oneerlijke concurrentie op arbeidskosten voorkomt.

10. Een nieuwe collega krijgt geen weekendtoeslag, terwijl een ervaren collega dit wel krijgt. Bedenk een mogelijke, cao-gerelateerde verklaring.

Mogelijk staat er in de cao een opbouwregeling (bijvoorbeeld gebaseerd op dienstjaren of functieniveau) waardoor toeslagen pas na een bepaalde periode of vanaf een bepaalde functie gelden.

11. Wat is een mogelijk nadeel van vaste loonschalen in een cao voor een individuele werknemer?

Een uitzonderlijk goede werknemer kan moeilijker een hoger, individueel loon bedingen, omdat de loonschaal in de cao al vastligt op basis van functie of ervaring.

12. Vergelijk deze mening met die van de supermarkteigenaar (vorige vraag). Beide gaan over het minimumjeugdloon. Welk economisch belang heeft elk van de twee bij hun standpunt?

De eigenaar wil de loonkosten van zijn bedrijf beheersbaar houden (dat raakt zijn winst), terwijl de scholier een hoger inkomen voor zichzelf wil. Beide standpunten zijn logisch vanuit hun eigen belang, en samen laten ze zien waarom dit soort loonafspraken in de praktijk lastig zijn om te maken.

13. Een cao kan gelden voor één onderneming, of voor een hele sector. In de supermarkten zijn er twee sector-cao's met dezelfde inhoud: één voor de eigen winkels van grote ketens en één voor zelfstandige (franchise)supermarkten. Waarom kiezen werkgevers in een sector vaak voor dezelfde afspraken?

Dan gelden voor alle supermarkten ongeveer dezelfde arbeidsvoorwaarden. Geen enkele supermarkt kan dan goedkoper zijn door zijn personeel minder te betalen: er is geen oneerlijke concurrentie op arbeidskosten. Ook hoeft niet elke werkgever apart te onderhandelen, wat tijd en geld scheelt.

14. Leg met het begrip "monopsonie" uit waarom een cao vooral nuttig kan zijn in een sector met maar een paar grote werkgevers.

Bij monopsonie is er maar één (of een klein aantal) grote koper van arbeid. Deze werkgever(s) kunnen dan relatief veel invloed uitoefenen op het loon, omdat werknemers weinig alternatieve werkgevers hebben. Een cao met een sterke vakbond kan dit machtsverschil compenseren.

15. Beoordeel: kan een cao ook nadelen hebben voor individuele, uitzonderlijk goede werknemers? Onderbouw je antwoord.

Ja, mogelijk: een cao legt vaak vaste loonschalen vast op basis van functie of ervaring, waardoor een uitzonderlijk goede werknemer minder makkelijk een individueel hoger loon kan bedingen dan in een situatie zonder cao.

16. Leg uit hoe cao-afspraken indirect ook invloed kunnen hebben op de arbeidsmarkt in de zin van les 5.1 (vraag en aanbod van arbeid).

Als een cao het loon of de arbeidsvoorwaarden in een sector verbetert, kan dat het aanbod van arbeid in die sector vergroten (meer mensen willen er werken). Tegelijk kunnen hogere loonkosten de vraag naar arbeid van werkgevers beïnvloeden, bijvoorbeeld als bedrijven daardoor voorzichtiger worden met aannemen.

Les 5.4

1. Wat wordt bedoeld met "menselijk kapitaal"?

Menselijk kapitaal is de kennis, vaardigheden en ervaring van een persoon die hem of haar productiever maken op de arbeidsmarkt.

2. Geef een voorbeeld van investeren in je eigen menselijk kapitaal.

Bijvoorbeeld: doorstuderen na de middelbare school, een cursus of certificaat volgen, of veel oefenen in een vaardigheid zoals een taal of programmeren.

3. Wat is het verschil tussen nominaal en reëel inkomen?

Nominaal inkomen is het bedrag in euro's zelf. Reëel inkomen is dat bedrag gecorrigeerd voor inflatie: wat je er daadwerkelijk mee kunt kopen (koopkracht).

4. Wat is inflatie?

Een gemiddelde, aanhoudende stijging van het prijspeil in een land.

5. Noem een voorbeeld van menselijk kapitaal.

Bijvoorbeeld: een diploma, een taalvaardigheid, of werkervaring.

6. Leg uit waarom doorstuderen een vorm van "investeren" is, en niet alleen consumeren.

Bij een investering geef je nu iets op (tijd, geld, gemiste inkomsten) in de verwachting dat het later meer oplevert. Doorstuderen kost nu tijd en geld, maar levert vaak later een hoger loon of betere kansen op: precies het patroon van een investering.

7. Waarom is het belangrijk om bij loonvergelijkingen over een lange periode (zoals 1970 vs. nu) naar het reële inkomen te kijken in plaats van het nominale inkomen?

Het nominale bedrag lijkt door inflatie bijna altijd flink gestegen, maar zegt niets over wat je ermee kunt kopen. Het reële inkomen laat zien of de koopkracht daadwerkelijk is toe- of afgenomen.

8. Bedenk een risico van investeren in menselijk kapitaal (het is niet altijd een garantie op succes).

Bijvoorbeeld: een opleiding kan minder goed aansluiten op de arbeidsmarkt dan verwacht, of de gemiste inkomsten tijdens het studeren wegen niet altijd op tegen het latere loonvoordeel.

9. Leg uit wat inflatie is en hoe dit de koopkracht van een tienerloon kan beïnvloeden.

Inflatie is een aanhoudende stijging van het algemene prijspeil in een land. Als lonen minder hard stijgen dan de prijzen, daalt de koopkracht: je kunt met hetzelfde (of zelfs een hoger) nominaal loon minder kopen dan voorheen.

10. Leg uit wat opofferingskosten zijn bij de keuze om door te studeren.

Opofferingskosten zijn het loon dat je misloopt doordat je studeert in plaats van (voltijd) te werken. Dit is een verborgen kostenpost bovenop het collegegeld of de studiekosten zelf.

11. Waarom kan iemands nominale loon stijgen, terwijl zijn koopkracht toch daalt?

Als de prijzen (door inflatie) harder stijgen dan het loon, kun je met je hogere nominale loon toch minder kopen dan voorheen: de koopkracht (het reële loon) daalt dan, ondanks een hoger bedrag op papier.

12. Beoordeel: is investeren in menselijk kapitaal voor iedereen even lonend? Onderbouw met minstens twee factoren die het rendement kunnen beïnvloeden.

Nee, niet voor iedereen even lonend. Het rendement hangt onder andere af van de gekozen richting (aansluiting bij de arbeidsmarkt), de kosten van de opleiding, hoeveel inkomen je tijdens het studeren misloopt (opofferingskosten), en persoonlijke omstandigheden zoals gezondheid of financiële situatie.

13. Leg met het begrip opofferingskosten uit waarom sommige jongeren ervoor kiezen om direct te gaan werken in plaats van door te studeren, ook al levert doorstuderen gemiddeld meer loon op.

De opofferingskosten van doorstuderen zijn het loon dat je misloopt doordat je niet (voltijd) werkt. Voor sommigen wegen die gemiste inkomsten nu zwaarder dan een onzeker, hoger loon in de toekomst, zeker als de financiële situatie thuis daarom vraagt.

14. Als blijkt dat een tiener in 1970 minder uur hoefde te werken voor een spijkerbroek dan een tiener nu, maar wél meer uur voor een bioscoopkaartje: wat zegt dit over de koopkracht van een tienerloon in het algemeen?

Dit laat zien dat koopkracht niet voor alle producten gelijk verandert: de reële prijs van het ene product kan dalen terwijl die van het andere stijgt. Je kunt dus geen algemene conclusie trekken over "de" koopkracht zonder te kijken naar specifieke productcategorieën en hun prijsontwikkeling.